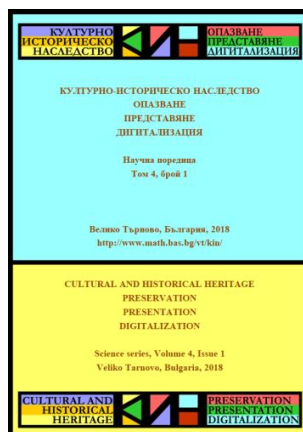

*Science series
Cultural and Historical
Heritage:
Preservation,
Presentation,
Digitalization
Volume 4, Issue 1, 2018*

*Editors
Petko St. Petkov
Galina Bogdanova*

*Institute of Mathematics and
Informatics, BAS*

*RPL “P. R. Slaveykov”
Veliko Tarnovo, Bulgaria*

*ISSN: 2367-8038
Web: <http://www.math.bas.bg/vt/kin/>*

*Научна поредица
Културно-историческо
наследство:
опазване,
представяне,
дигитализация
Том 4, брой 1, 2018*

*Редактори
Петко Ст. Петков
Галина Богданова*

*Институт по математика
и информатика, БАН*

*РНБ „П. Р. Славейков”
Велико Търново, България*

Evgeni Koev

**The “Utroba” Cave and the Crown Cultural Complex Around It
in the Lower Treatment of the Osam River, Central North Bulgaria**
Pages 100-115

Евгени Коев

**Пещерата „Утроба“ и скалният култов комплекс около нея в
долното течение на река Осъм, Централна северна България**
Страници 100-115

http://www.math.bas.bg/vt/kin/files/papers/4_1/07-KIN-4-1-2018.pdf

Материалите в сборника са обект на авторско право.

Разрешение за направа на електронни или хартиени копия на част или на цяла публикация за лично или обучително ползване се предоставя без заплащане, при условие, че копията не са направени или разпространявани с цел печалба или търговска изгода и че копията са съпроводени с това съобщение и пълно цитиране на първата страница. За копиране под друга форма, за препубликуване или публикуване на сървъри се изисква предварително специално разрешение и/или заплащане.

Том 4, брой 1, 2018, ISSN: 2367-8038, <http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

Научни редактори:

проф. д-р Петко Ст. Петков, доц. д-р Галина Богданова

Технически редактори:

гл. ас. д-р Николай Ноев, гл. ас. д-р Калина Сотирова-Вълкова, гл. ас. д-р Галия Георгиева-Цанева, Паскал Пиперков

© Авторски колектив, 2018

Издание на:

Институт по математика и информатика към Българска академия на науките
Регионална народна библиотека „П. Р. Славейков”, гр. В. Търново, България
Съюз на учените в България, клон Велико Търново, България

This work is subject to copyright.

Permission to make digital or hard copies of portions of this work for personal or classroom use is granted without fee, provided that the copies are not made or distributed for profit or commercial advantage and that the copies bear this notice and the full citation on the first page. To otherwise reproduce or transmit in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording, or by any information storage retrieval system or in any other way requires written permission from the publisher.

Volume 4, Issue 1, 2018, ISSN: 2367-8038, <http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

Editors:

Prof. Phd. Petko St. Petkov, Assoc. prof. Phd. Galina Bogdanova

Copy editors:

Assist. prof. Phd. Nikolay Noev, Assist. prof. Phd. Kalina Sotirova-Valkova, Assist. prof. Phd. Galya Georgieva-Tsaneva, Paskal Piperkov

© Editors, authors of papers, 2018

Published by:

Institute of Mathematics and Informatics at Bulgarian Academy of Sciences
Regional Public Library “P. R. Slaveykov”, Veliko Tarnovo, Bulgaria
Union of scientists in Bulgaria, Veliko Tarnovo branch, Bulgaria

СЪДЪРЖАНИЕ / TABLE OF CONTENT

Предговор	5
Preface.....	7
Съдържание / Table of Content	9
Sabin Popovici , O Ipoteză în Ceea ce Privește Identificarea Proprietarului Villae – I Din Cartierul Artizanal al Romulei.....	11
Sabin Popovici , A Hypothetical Relationship with Regard to the Identification of the Villa's Property's Identification from the Romanian Artisan Cartier.....	11
Светлана Венелинова, Валери Григоров , Селищната система през праисторическата епоха по горното и средното течение на река Голяма Камчия. Етапи и методи на проучване	25
Svetlana Venelinova, Valeri Grigorov , The Settlement System from the Prehistoric Period on the Upper and the Middle Stream of the Golyama Kamchiya River. Stages and Methods of Research	25
Гая Георгиева-Цанева, Галина Богданова , Първи стъпки към използването на облачните изчисления при цифровизацията на културното наследство и осигуряване на сигурността в дигиталната конверсия и съхранение на информацията	57
Galya Georgieva-Tsaneva, Galina Bogdanova , First Steps to the Use of Cloud Computing in Digitalization of Cultural and Historical Heritage and Security in the Digital Conversion and Storage of Information	57
Донка Колева , Читалища от 19 век – домове за просвещение и национално съзнание, пазители на българските традиции.....	69
Donka Koleva , 19 th Century Community Centres (Chitalishta) – Homes of Enlightenment and National Consciousness, Guardians of Bulgarian Traditions.....	69
Павлина Владева , 30 години клуб по битова култура „Надежда“, Велико Търново	80
Pavlina Vladeva , 30 Years Club in Domestic Culture “Nadezda”, Veliko Tarnovo	80
Евгени Коев , Праисторическа керамика от проучванията в пещерите в района на гр. Велико Търново... 90	90
Evgeni Koev , Prehistoric Ceramics Found During the Research in the Caves in the Veliko Tarnovo Region.....	90
Евгени Коев , Пещерата „Утроба“ и скалният култов комплекс около нея в долното течение на река Осъм, Централна северна България.....	100
Evgeni Koev , The “Utroba” Cave and the Crown Cultural Complex Around It in the Lower Treatment of the Osam River, Central North Bulgaria.....	100
Паскал Пиперков , Идеи за поклоннически културни маршрути в Северен Централен район и в Северозападен район на България.....	116
Paskal Piperkov , Ideas for Cultural Routes for Pilgrimage in the North Central Region and the North West Region of Bulgaria	116
Михаела Кръстева , Предизвикателства в опазването, съхраняването и представянето на културно-историческо наследство.....	126
Mihaela Krasteva , Challenges in Protecting, Preserving and Presenting Cultural and Historical Heritage	126
Жолт Ласло Маркус, Тибор Скалицки, Габор Капоши, Миклош Вереш, Детелин Лучев , Индивидуален туристически аудио пътеводител GUIDE@HAND и приложения за български културни активи	142
Zsolt László Márkus, Tibor Szkaliczki, Gábor Kaposi, Miklós Veres, Detelin Luchev , Individual Travel Audio Guide GUIDE@HAND and Applications for Bulgarian Cultural Assets.....	142

Калина Сотирова-Вълкова, Институционализираното наследство в 21 век. Методология за дигитализация и е-битие..... 155

Kalina Sotirova-Valkova, Institutionalised Heritage in 21 Century. Digitalization Methodology and e-Being 155

Публикации по проект „Модели и концепции на сериозни образователни игри чрез свързани мултимедийни ресурси от военно-историческото наследство“ с номер на договор с фонд „Научни изследвания“ (ФНИ): ДМ 02/3 167

Publications under the Project “Models and Concepts of Serious Educational Games through Related Multimedia Resources of the Military-Historical Heritage” under the Contract Number with the Scientific Research Fund (NSF): DM 02/3 167

Галина Богданова, Николай Ноев, Защита на цифрови ресурси в областта на културното наследство в библиотеки, музеи, архиви и галерии в Северна и Централна България..... 168

Galina Bogdanova, Nikolay Noev, Protection of Digital Resources in the Field of Cultural Heritage in Libraries, Museums, Archives and Galleries in Northern and Central Bulgaria 168

ПЕЩЕРАТА „УТРОБА“ И СКАЛНИЯТ КУЛТОВ КОМПЛЕКС ОКОЛО НЕЯ В ДОЛНОТО ТЕЧЕНИЕ НА РЕКА ОСЪМ, ЦЕНТРАЛНА СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ

Евгени Коев

*Професионална гимназия по туризъм „Д-р Васил Берон“, Велико
Търново, България
Пещерен клуб „Дервент“, Велико Търново, България*

THE “UTROBA” CAVE AND THE CROWN CULTURAL COMPLEX AROUND IT IN THE LOWER TREATMENT OF THE OSAM RIVER, CENTRAL NORTH BULGARIA

Evgeni Koev

*Professional High School of Tourism “Dr. Vasil Beron”, Veliko Tarnovo,
Bulgaria
Cave Club “Dervent”, Veliko Tarnovo, Bulgaria*

Abstract: *In the club expedition of Dervent KD to TD „Academic - Veliko Tarnovo“ Veliko Tarnovo, led by Evgeni Koev on the lower valley of Osam River, a small cave and rock cut niches were discovered. After extensive research, the existence of a rock cave complex with a purposefully shaped cave - uta-roba, hemispheric rock niches, one of which with an inwardly half-circular rock peacock, without analogy so far in Bulgaria, including trapezoidal rock niches, giving the possibility of a possible reconstruction of the rock sanctuary with the purpose of its particular time. The study and these presented give new directions and raise a number of questions about life and past in today's central northern Bulgaria.*

Keywords: *Rock Sanctuary, “Utopa” Cave, Rock Forms, North Bulgaria*

Резюме: *При клубна експедиция на ПК „Дервент“ към ТД „Академик – ВТУ“ Велико Търново, с ръководител Евгени Коев по долното поречие на река Осъм е открита малка пещера и скално изсечени ниши. След проведени продължителни проучвания е установено наличието на скален култов комплекс с нарочно оформена пещера – ут-*

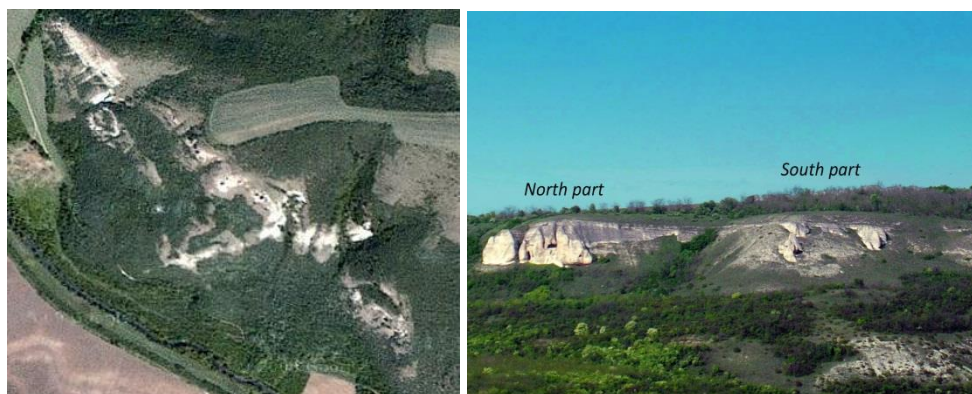
роба, полусферични скални ниши, едната от която с изсечена във вътрешността изцяло полуокръжна скална пейка, без аналог до този момент в България, допълнителни елементи включително и трапецовидни скални ниши, даващи възможност за вероятна реконструкция на скалното светилище с предназначението на отделните му части. Проучването и представените тези дават нови насоки и поставят редица въпроси за живота и миналото в днешна централна северна България.

Ключови думи: *Скално светилище, Пещера „Утроба“, Трапецовидни скални ниши, Северна България*

През пролетта на 2009г, ПК „Дервент“ към ТД „Академик – ВТУ“ Велико Търново, с ръководител Евгени Коев, проведе клубна експедиция по долното поречие на река Осъм. Целта ѝ бе изследване на пещери и скални ниши по десния бряг на реката. При теренното проучване се локализира малка пещера и три скални ниши с явна прецизна целенасочена обработка, както и допълнителни белези от нарочна човешка дейност. Сложността и обхвата на обекта наложи провеждането на продължителни проучвания за изясняване структурата и предназначението на отделните му части. Проучванията обхванаха събиране, обобщаване и анализ на данни от археологически проучвания, историческо минало, особености на геоложкия строеж, хидрологията в района, детайлно теренно обхождане, заснемане на всички констатирани части и елементи в района, спелеоложко описание и картиране на наличните пещери и скални ниши, както и частично археоастронамическо наблюдение. При поредицата от допълнително проведени проучвания, анализи и наблюдения, проведени в следващите месеци и години, категорично се установи наличието на праисторическо скално светилище посветено на Бога Слънце и Богинята Майка. При цялостното изследване на обекта, възникна и все още остава неразрешен въпросът - кои са създателите и ползвателите на светилището? Възможно е възникването на светилището да се свърже с населението, обитавало близкия район, известен с големия производителен център, познато ни от археологическите проучвания при с. Муселиево, отстоящо едва на около 5 км северно от светилището. Наличието на пещера-утроба и трапецовидни скални ниши обаче, пос-

тавят въпроса за възможна връзка на създателите на светилището с праисторическата култура от днешните източни Родопи, но напълно допустимо е и съществуването на подобни културни проявления в миналото и в днешна северна България, които въпроси още не са проучени достатъчно и не са получили задоволително обяснение. Въпроси, някои от които не са разглеждани до днес от българската праисторическа наука и които остават за решаване в бъдеще. При всички случаи, голямото скално светилище в долното поречие на река Осъм, до Дунава, отваря нова страница в изучаването на нашите земи. Със сигурност то ще допринесе за начеване на нов прочит на нашата праистория и тракология, както и ще разшири географията на тези познания в България.

Определено, ако съдим по размера и структурата на комплекса, същият може да наредим сред едни от най-големите скални светилища в България. Същият е оформен в невпечатляващ на пръв поглед скален венец, но обединяващ на площ от около 2 кв. км. множество специфични скални форми, както и редица скалноизсечени образувания, подсказващи недвусмислено наличието на значимо скално светилище в миналото (фигура 1).

Фигура 1. Карта на района и Светилището – общ вид

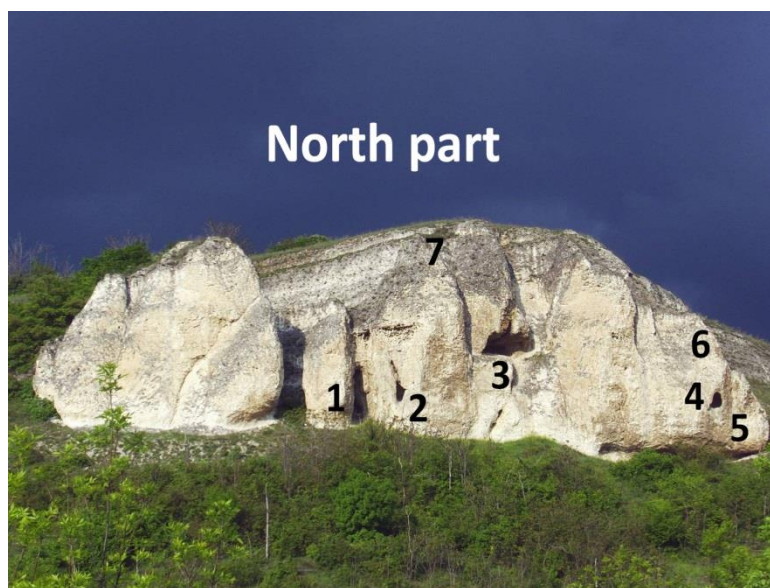
Общият преглед на данните, получени при теренните проучвания, показва по категоричен начин наличието на значителен по площ и важност култов - религиозен център с ясно обособени поне две части, които най-общо могат да бъдат определени като северна и южна (фигура 1). В северната половина от север на юг се открояват старателно дооформена пещера – утроба, уникална за днешните български

земи полусферична скална ниша с изсечена в нея полукръгла скална пейка, жилищна или обредна ниша с правоъгълен план и нарочно загладени стени и таван, втора полусферична ниша с равен под и оформен скален навес под нея, скална стълба с площадки и ниша. В южната половина се откроява група скални стълбове – „менхири“, над тях в отделна скала е обособена малка пещера, а южно от тях на една от стените с южно изложение по продължението на скалния венец, са изсечени трапецовидни скални ниши и пейка. Двете обособени части са разделени от вдълбано в склона суходолие. Западно от скалният комплекс, под него, в протежение от северозапад към югоизток е оформена „вътрешна“ котловина, заобиколена от три страни с оградни височини, според нас с неустановен категорично естествен или антропогенен произход, като общият анализ на местността насочва по-скоро към антропогенен характер. Всяка част от описания най-общо комплекс, представлява особен интерес, поради своята уникалност и наситеност с отделни обекти и елементи, което съхранява и вкупом предоставя възможности за сравнително надеждна реставрация и обогатяване на познанията ни за вярванията, култа и последованията в обредността на създателите и ползвателите на комплекса. Поради всички тези причини по-долу ще се спрем основно на северната част на светилището, в която основно място заема най-прецизно оформената, в сравнение с проучените до този момент в България, пещера – „утроба“, както и уникална полусферична скална ниша с полукръгла пейка, която няма аналог като оформление у нас.

Северната част (фигура 2), е ситуирана в най-представителния скален масив в района. Същият има запад-югозападно изложение и е с дължина около 80 м, и височина 12-15 м. В масива, на около 6 м от нивото на основата на скалата, се откроява добре оформена, заемаща централно място, просторна скална ниша (фигура 2, №3), впечатляваща със старателно изравнените стени и таван. В близост до нишата е ясно отличима допълнителната обработка на основната скала, чрез което се е целяло оформянето и изграждането в миналото на подходи, вероятно чрез дървени конструкции, които да осигуряват придвижването от основата на скалния венец до нишата и допълнително от нея – към повърхността на венеца. Сравнително добре оформен е скалният улей, започващ от нивото на нишата и продължаващ покрай нейната

северозападна страна към горната част на скалния венец. В близост до горната част на венеца наличните всичания подсказват за съществуването в миналото на поне две площадки, имали и дървени конструкции, оформени на ръба на венеца (фигура 2, №7). Заглаждането на стените и тавана и ясно видимите подходи към и от нишата, безспорно показват целенасочената човешка дейност за оформянето ѝ. Същата вероятно е играела важна роля при изповядване на древния култ. Разположена почти в средата на масива и най-високо в сравнение с останалите обекти, тя навярно е имала специално предназначение при изпълнение на ритуалите, практикуването на култа или напълно възможно да е изпълнявала функциите на жилище на вождя – жрец. Напълно допустимо е разбира се, част от всичанията, които са ясно различни около тази скална ниша, да са резултат и от по-късна интервенция при вероятното ѝ преизползване в по-късни исторически времена, без обаче да имаме каквото и да било основание да я разглеждаме като обект свързан с наскалното монашество през средните векове. При детайлният оглед на скалната ниша, не се установи наличието на допълнителни белези, всичания на знаци, фигури и други. От двете страни на централната скална ниша и под нея, на около 3-4 м. височина от основата на венеца, са издълбани други две скални ниши. Любопитно е оформлението на входовете им. Входът на южно ситуираната ниша (фигура 2, №4), разположен на около 4 м височина, е старателно оформен, като му е придадена правилна, овална, леко елипсовидна форма, която наподобява или създава асоциация за формата на плод, зърно. Самата ниша представлява правилна полусфера с равен под, с диаметър от около 2 метра, без допълнителни всичания. Под този вход съществува скален навес (фигура 2, №5) с височина от около 1.5м и дълбочина от около 2м, който от една страна прави достъпа до нишата изключително труден от основата на скалния венец, а от друга прави възможно подслоняването и пребиваването на известно количество хора, което може да е било свързано с част от обредната практика. Входът на другата, северно разположената ниша, (фигура 2, №2) създава асоциация по-скоро за елемент от зооморфна фигура, наподобяващ глава на козел или овен. Под входа на втората скална ниша са вдълбани старателно няколко малки стъпки, улесняващи достъпа и проникването в нея, които е възможно също да са оформени и в по-късен период. Входът се намира на около 2.5м височина от основата на скалата и е

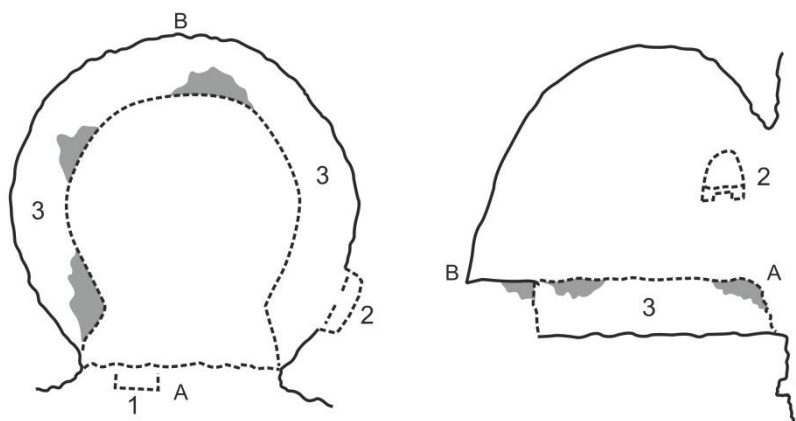
със сравнително лесен достъп. При подробното и проучване и след щателния сравнителен анализ с подобни скално всечени ниши, проучени и описани в България, определено можем да я отнесем, към едни от най-интересните, уникални като визия и оформление скални ниши, описвани до момента у нас.

Фигура 2. Северната част /1- пещера утроба, 2- храм-дарителница, 3 голяма ниша, 4- ниша-дарителница, 5- скален навес, 6- скална стълба, 7- площадки/

Нишата представлява правилно изсечена полусфера с диаметър и височина от около 1.5м с овален свод и равен под с почти идеална кръгла форма със старателно изсечена скална пейка (фигура 3, № 3) с височина и дълбочина от 0,30м, която описва полуокръжност изцяло във вътрешността до стената на нишата и прекъсната единствено при входа (фигура 3, А). На три места днес скалната пейка е с обрушен ръб, което не може да постави под съмнение първоначалния, цялостен вид на пейката. На южната стена на нишата, приблизително по средата във височина, в близост до входа е старателно изсечена малка молитвена, или дарствена ниша (фигура 3, № 2) с правоъгълна долна част и полуелипсовидна горна част. В долната част на нишата са всечени в двата ъ края по-малки правоъгълни „стъпала“ под долното ниво на нишата. Интересно е разположението на въпросната малка ниша, която сочи в южна посока. Интерес представляват и вписаните по

стената, около малката ниша знаци, изобразяващи удължена елипса със заострени краища, сочещи нагоре и надолу с точка по средата, възприемани като изображение на вулва, а така също и като символ на плодородие.

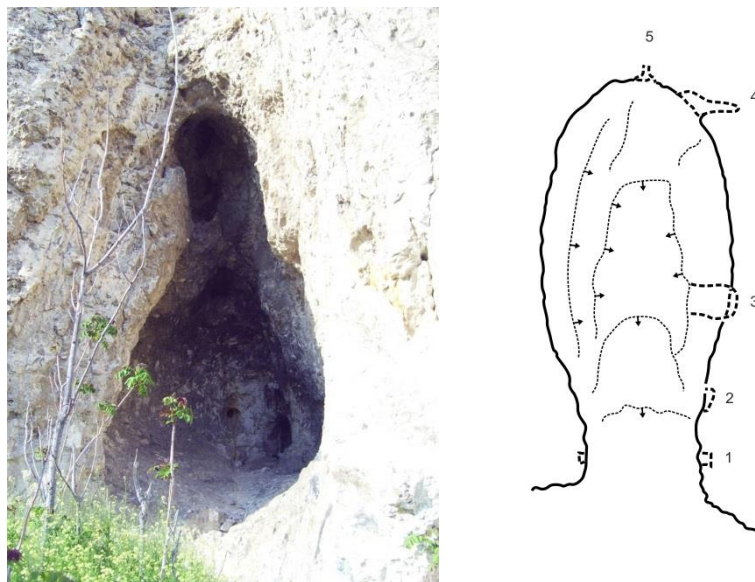

Фигура 3. Храм-дарителница

На този етап предназначението на тези ниши, не е изяснено напълно. Някои елементи от входа, разположението им и вътрешното им оформление навеждат към мисълта, че те може би са изпълнявали функциите на дарителници – храмове, възможно отделно за жените и за мъжете, които са поднасяли своите дарове на Богинята Майка и Богът Слънце. Разбирам, че е твърде смело и търпи критика изказването за първи път на подобна теза за оформянето и съществуването на такива скални ниши-дарителници, като основен елемент на скален култов комплекс, но съществуването на някои особености и логическите взаимовръзки с бита, занятието, разделението на труда и развитието в последствие на религиозните практики, подсказват за допускането на такава възможност, която би имала значително по-голямо и трайно отношение към изповядване на вярванията на древните. Допълнителното внимателното разглеждане на южно разположената ниша с елипсовиден вход, който наподобява формата на зърно, и разположения под нея скален навес навежда към расъждения за използване на нишата за дарителница, в която са хвърляни, пръскани семена подобно на засяването на земята. Напълно вероятно е скалния навес под нишата –

дарителница, след принасянето на дарове, да е служил за подслон за пренощуване на жени, желаещи да имат потомство, вярвания които в различни разновидности са съхранени и до днес, познати ни и от някои местни християнски практики. Северно разположената ниша с вход със зооморфна форма, имаща полусферична форма и скално изсечена, описваща полуокръжност пейка, е единствена по рода си по нашите земи. Освен да изпълнява функциите на дарителница, много вероятно да е служила и за своеобразен храм с възможност в нея да са изпълнявани особенни ритуали от няколко души, насядали в кръг един срещу друг, под общия, старателно оформен полусферичен купол, който внушава възприятие за небесния свод. Съществуването на изсечена в стената ниша, точно в южна посока и знаци, които свързваме с плодородието, недвусмислено подсказват връзката на осъществяваните практики с почит към Слънцето.

Със същата почит към Бога Слънце и Богинята Майка категорично може да бъде свързана и отстоящата само на около 2 метра северно от нишата-храм, пещера – утроба (фигура 2, № 1).

Фигура 4. Пещерата-утроба и план на пещерата утроба

Пещерката е с дълбочина от около 6,5 метра, от 1,5 до 3 метра ширина и около 4 метра височина и съчетава по уникален начин елементите на мъжкото и женското начало. Цялостното оформление на

пещерката е впечатляващо. Входът на пещерата, в общ план, гледан от разстояние, наподобява фалос, а дъното на пещерата е оформена като вулва (фигура 4). В този случай обаче, за разлика от многото познати ни, най-вече в Родопите „пещери – утробы“, чието изкуствено дооформяне е трудно установимо, тук безспорно личи нарочната човешка намеса в оформянето на отделни елементи, като привходни части, тавана, вътрешта част на пещерата. Интересно е, че обработката на тавана и част от стените са оформени чрез издраскване, с използване вероятно на сечиво от твърд скален материал, например като кремък, който е наличен в района, а не чрез използване на метални шила или тесли, които белези са явно свидетелство и за по-ранната обработка на пещерата, преди желязната епоха, когато ще да е създаден обектът.

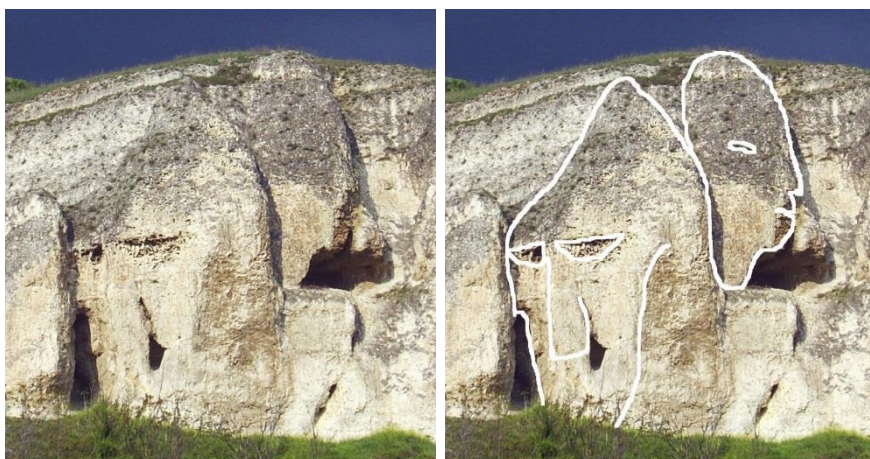
Пещерата – утроба е с добре оформена горна част, таван, а входът ѝ е с неестествено заоблен, подчертано дооформен, горен край. Пещерата има провъртян в дъното си отвор (фигура 4, № 5), направен точно в центъра на дъното на пещерата, изсечени жлебове и други белези, сред които ясно се различават отделните нарочни всичания. В пещерата – светилище се открояват още два прелюбопитни елемента. Във вътрешността на пещерата в долния десен край на дъното ѝ, обърнат на изток, се откроява добре оформен жертвеник – олтар (фигура 4, № 4), със старателно изгладен полусферичен свод и правилни страни, безспорно оформени целенасочено от нашите предци. Интересно е развитието на жертвеника във вътрешността на скалата, напред и надолу, наподобяващо развитие на канална пещера, в случая с миниатюрни размери, но подсказваща протичане на определени процеси, свързани с частично окарствяване, което е възможно да е получено от целенасочено изсипване в жертвеника на течности. Специфичното оформление е трудно, да не кажа невъзможно, да е получено по естествен път поради липсата на каквато и да е възможност от протичане на повърхностни или подземни води към жертвеника. Протичането на води по естествен път към дъното на пещерата е невъзможно, поради общия наклон на пода на пещерата от дъното към входа. Тези особености навеждат на мисълта, че именно в този жертвеник са се пренасяли течни дарове, като вода, вино, кръв, мляко и други, което вероятно е било свързано с ритуала по символичното оплождане на Богинята Майка с надеждата за по-богат урожай и плодородна година. Във вътрешността на пещерата на пода, приблизително около средата

на южната стена, на пода до стената, е оформен още един жертвеник – огнище (фигура 4, № 3) с почти кръгла, подкововидна форма, с диаметър около 40 - 50 см, който вероятно е служил за принасяне като дарове на ароматни треви и благовония. Тази възможност е напълно допустима като имаме предвид досегашните изследвания на праисторическите жилища и констатирането на кръгли или подкововидни пещи или жертвеници.

Цялостното описание на пещерата – утроба няма да е коректно, ако не се отбележи наличието на няколкото равно разположени на височина от около 2,5 метра скално изсечени по-големи и по-малки жлебове. Разположението и големината им, подсказват, че същите вероятно са служили за закрепване на дървена конструкция, която е разделяла пещерата на долен и горен етаж, което можем да обвържем с вероятното преизползване на пещерата за подслон, за скит на монах – исихаст. В подкрепа на тази теза може да представим вписаните кръстовете в пещерата и в района.

Като цялостно разположение и ориентиране, пещерата се простира от югозапад към североизток, по една ос от входа към дъното в направление от 52°, или с изложение на входа в посока от 232° на югозапад. Това прави описаната пещера – утроба различна, от останалите познати и проучени до сега обекти, които са ориентирани основно в южна посока от 180°, като в деня на зимното слънцестоене, по пладнe слънчев лъч достига до дъното на пещерата. Въпреки своята ориентация, при проведеното от нас наблюдение, в деня на пролетното и есенното равноденствие слънчевият лъч в ранният следобед, около 14.15 часа достига до дъното на пещерата и огрява точно, нарочно оформеното издълбаване в дъното на пещерата, където при навлизане на слънчевият лъч в отвора същият достига и до най-високата си точка, след което започна отново да слиза надолу по стената. Тази разлика според нас не противоречи, а по-скоро обогатява познанието ни за верската обредност и почитта към Бога Слънце и Богинята Майка с описаната разновидност като възможна практика от земите на днешна северна България. Проведените проучвания показаха, че за разлика от пещерите – утробы от южна България, в които кулминацията на почитта се свързва с деня на зимното слънцестоене, то в разглеждания обект това са били дните на пролетното и есенното равно-

денствие, които бележат настъпването на топлото и студеното полугодие, което вероятно ще да е основна отликата във вярванията между населението обитавало днешните северни и южни предели, който въпрос явно ще бъде изясняван и решаван със събиране на допълнителни податки, сведения и доказателства. За да бъде описанието максимално обективно, трябва да се посочи, че съществува още едно, значително по-малко вдълбаване над това описано по-горе, което е напълно възможно да е служило за маркер при навлизането на слънчевия лъч към дъното на пещерата в деня на зимното слънцестоене, което предположение не сме имали възможност да установим на място. Въпреки упоменатите различия с известните до този момент примери, пещерата в скалния комплекс категорично може да бъде определена като типична пещера – утроба.

Фигура 5. „Образите“ - мъжкият гледащ на ляво и женския на дясно

При внимателното разглеждане на снимковия материал на скалния масив с удивление бе открито, а в последствие потвърдено и на терен, че точно над пещерата – светилище и разположените до нея ниши, с малко въображение и наблюдателност се открояват и два гигантски образа, с височина от над 6-8 метра, наподобяващи лица на мъж и жена, разположени почти едно до друго.

Образът на мъжът, строг и суров, гледащ към пещерата светилище и с уста, съвпадаща с една от нишите- дарителници с вход, наподобяващ глава на животно, в която навярно мъжете са извършвали своите бдения, молитви и са поднасяли своите дарове от животински характер, като благодарност за успешният лов или за увеличаване на

стадата. Другото лице, което може да се оприличи на мило и нежно, оформено над централната голяма ниша и обърнато към другата скална ниша, тази с елипсовиден вход, наподобяващ вида на плод или зърно, в която вероятно жените са поднасяли своите дарове от растителен произход, плод на техния земеделски труд и събиращество. За естествения или изкуствен произход на тези скални образи към този момент не може да се даде точен и еднозначен отговор, но алюзиите и внушението, което създават днес, много вероятно да е било забелязано и целенасочено използвано в миналото. Според твърденията на някои специалисти праисторици обаче, които са изследвали подобни обекти в Родопите, е възможно подобни барелефи с първоначален естествен произход, в последствие да са дообработвани целенасочено, за да добият съответните черти и визия за тяхното по-пълно вписване при изповядване на култа. Присъствието им обаче, несъмнено е имало важно значение за древните, и в тези образи напълно е възможно те да са припознавали своите висши божества – Богинята Майка и Бога Слънце, Бендида и Сабазий-Загрей. Тя - обърната на юг, към слънцето, откъдето може да дойде топлината, живота и плодородието, а той - обърнат на север, на там, където винаги са насочени неговите лъчи, неговият поглед. При сравнителния анализ на лицата от скалното светилище с глинени фигури намерени у нас, тези на Богинята Майка, съхранявани в РИМ- Пазарджик, определени от праисториците като изображения на Богинята Майка, се констатира наличието на известни прилики, да не кажа сходство, което е още една подкрепа на изказаната по-горе хипотеза. Удължената глава с извисено чело, подчертаните скули, тесните, опънати очи, подсказват представяне на еднакви расови типове – сходство, което е впечатляващо и отваря ред въпроси, сред които на първо място изпъква следният: Нима е възможно нашите предци да са разполагали с умения и технология за изобразяване на точни и детайлни скални барелефи с такива внушителни размери? Нима е възможно лицата, които са пресъздавали като глинени фигури да са извайвали и на отвесни скали, на височина от по 10-15 метра? Приликата обаче е явна, и отново тук може основателно да се дискутира, дали главите от скалното светилище са природен феномен или целенасочено творение на нашите предци. Още един въпрос за допълнителни изследвания.

Интересен факт са и всичанията, подсказващи наличието в миналото на подход от голямата ниша към повърхността и наличието на площадка над скалния венец, които описахме по-горе, които съвпадат с границата между мъжкия и женския образ, а площадката на ръба на скалния венец е точно между горната част на тези барелефи.

В южния край на описания до момента скален венец, заслужава внимание още един всечен елемент. Въпреки силно ерозираната повърхност, сравнително ясно може да бъде проследена изкачващата се от основата на скалния венец до повърхността на скалата, скално изсечена стълба (фигура 2, № 6). Стълбата свързва последователно две малки прощадки и преминава в близост до малка скална ниша с правоъгълен хоризонтален вход, преди да достигне до горния край на скалата. Въпреки компрометирания и съвременен вид скалната стълба може да бъде сравнена с вече известни подобни съоръжения от други скални светилища.

Като цяло, тази северна, половина на скалното светилище, може да я определим като частта, изградена за хората, за прорицателите, за принасянето на дарове към боговете и за измолване на тяхната благосклонност към живите. В този смисъл имаме едно точно препокриване със сведенията от античните автори, достигнали до нас като описание на царството на боговете, за двата клона на пещерата и подземното царство – северен и южен, олицетворяващи царството на живота и на смърта.

Като обобщение, вземайки предвид всички елементи и особености на скалното светилище, може категорично да го отнесем към едно от най-големите и най-пълно оформени праисторически светилища в северна България. Вероятно същото е доразвито като култов център от евентуално преселени в този район траки-беси, дошли чак до поречието на река Дунав като съюзници на Александър Македонски и получили право да разпространят своите вярвания сред северните тракийски племена или след налагане на римската власт на балканите и усмиряване на населяващите до тогава източните Родопи тракийски племена, чрез преселване на част от тях на север. И в двата случая се изправяме пред разгадаването на процеси, за които до този момент нямаме почти никаква информация. Ясните паралели при сравнение на проучените светилища в южна България с описаното тук скално светилище обаче, подсказват за протичане на етно-културни и демо-

рафски процеси и подпомагат за запълването на съществуващите бели петна в нашата история. Редицата свидетелства за използването на скалните ниши и от отшелници християни, монаси исихасти, през средновековието, каквито са наличието на изписани кръстове, знаци, скални рисунки и др., показват един дълъг живот и напластявания на културни традиции в района на голямото скалното светилище в Централна северна България, което обаче не е проблем и цел на това изследване.

Праисторическото скално светилище в долното поречие на р. Осъм, тепърва ще откриват своите загадки и ще допринася за запълване на познанията ни за живота в днешна централна северна България. Един уникален неизвестен паметник, на наскалната ни материална култура и наследство.

Литература

1. AOP .1981. Sirakov N, S. Ivanova, S. Sirakova, Iv. Gatsov. Excavations of the Muselian Paleolithic Field, Pleven County. Sofia (AOP .1981. Сираков Н, С.Иванова, С. Сиракова, Ив. Гацов. Разкопки на муселиевското палеолитно находище, Плевенски окръг. София)
2. Archive "Dervent" at TD "Academic-VTU". V. Tarnovo (Архив .ПК „Дервент“ при ТД „Академик-ВТУ. В.Търново)
3. Koev, E. Personal archive (Коев, Е. Личен архив)
4. Megaliths in Thrace. 1976. Thracian monuments, Volume I. Science and Art, Sofia (Мегалитите в Тракия. 1976. Тракийски паметници, Том I. Наука и изкуство, София)
5. Megaliths in Thrace. Part 2. 1982. Thracian monuments. Volume III. Thrace Pontica. Science and Art, Sofia (Мегалитите в Тракия. Част 2. 1982. Тракийски паметници. Том III. Тракия Понтика. Наука и изкуство, София.)

6. Naydenova, V. 1986. The rock sanctuaries in Thrace in Sq. Thracian life in Thrace, II Symposium. Yambol (Найденова, В. 1986. Скалните светилища в Тракия в Сб. Поселищен живот в Тракия, II симпозиум. Ямбол)
7. Popov, D. 1989. Zalmoks, religion and Thracian society. UNI "St. Kliment Ohridski". Sofia (Попов, Д. 1989. Залмоксис, религия и общество на траките. УНИ „Св. Климент Охридски“. София)
8. Popov, D. 2009. Ancient Thrace. History and culture. IK "Lik", Sofia (Попов, Д. 2009. Древна Тракия. История и култура. ИК „Лик“, София)
9. Russeva, M. 2000. Thracian cult architecture, Yambol. (Русева, М. 2000. Тракийска култова архитектура, Ямбол.)
10. Stoev, Al., P. Muglova, M. Stoeva. 2000. Statistical stability in archaeological interpretation of rock shrines in karst. in the First National Conference "Environment and Cultural Heritage in the Carst", Association "Environment and Cultural Heritage in the Carst", Sofia (Стоев, Ал., П. Мъглова, М.Стоева. 2000. Статистическа устойчивост в археоастрономическата интерпретация на скалните светилища в карст. в „Първа национална конференция „Околна среда и културно наследство в карста“, Асоциация „Околна среда и културно наследство в карста“, София.)
11. Fol, Al. 1986. Thracian Orphism. UNI "St. Kliment Ohridski", Sofia (Фол, Ал. 1986. Тракийският Орфизъм. УНИ „Св. Климент Охридски“, София)
12. Fol, Al. 1990. Politics and Culture in Ancient Thrace. Science and Art, Sofia (Фол, Ал. 1990. Политика и култура в Древна Тракия. Наука и изкуство, София)
13. Fol, Al. Fol, V. 2008. The Thracians. IK "Tangra TanNakRa", Sofia (Фол, Ал. Фол, В. 2008. Траките. ИК „Тангра ТанНакРа“, София)
14. Fol, V. 2000. Megalithic and rock-cut monuments in ancient Thrace, UNI "St. Kliment Ohridski", Demax, Sofia (Фол, В. 2000. Мегалитни и скално-изсечени паметници в древна Тракия, УНИ "Св. Климент Охридски", Демакс,София.)

15. Fol, C. 2005. Knowledge in the Beyond, in the "Bulgarian Lands of the Thracian Culture". UNI "St. Kliment Ohridski". Sofia (Фол, В. 2005. Познание в отвъд, , в Сб."Земите на България люлка на тракийската култура". УНИ „Св.Климент Охридски“. София)
16. Fol, C. 2007. Rock Topos of Faith in Southeast Europe and Asia Minor in Antiquity. Sofia (Фол, В. 2007. Скални топоси на вярата в югоизточна Европа и в Мала Азия през древността. София)

Евгени Коев

*Професионална гимназия по туризъм „Д-р Васил Берон“, Велико
Търново, България
Пещерен клуб „Дервент“, Велико Търново, България*

Evgeni Koev

*Professional High School of Tourism "Dr. Vasil Beron", Veliko Tarnovo,
Bulgaria
Cave Club "Dervent", Veliko Tarnovo, Bulgaria
e-mail: ev_koev@abv.bg
telephone: 062/650454, 0889710188*

<i>Научна поредица</i>	<i>Science series</i>
<i>Културно-историческо наследство:</i>	<i>Cultural and Historical Heritage:</i>
<i>опазване, представяне,</i>	<i>Preservation, Presentation,</i>
<i>дигитализация</i>	<i>Digitalization</i>
<i>Том 4, брой 1, 2018</i>	<i>Volume 4, Issue 1, 2018</i>

<i>Редактори</i>	<i>Editors</i>
<i>Петко Ст. Петков</i>	<i>Petko St. Petkov</i>
<i>Галина Богданова</i>	<i>Galina Bogdanova</i>

<i>Институт по математика и</i>	<i>Institute of Mathematics and</i>
<i>информатика, БАН</i>	<i>Informatics, BAS</i>

<i>РНБ „П. Р. Славейков”</i>	<i>RPL “P. R. Slaveykov”</i>
<i>Велико Търново, България</i>	<i>Veliko Tarnovo, Bulgaria</i>

ISSN: 2367-8038
Web: <http://www.math.bas.bg/vt/kin/>